

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ІНФРАСТРУКТУРИ АГРАРНОГО РИНКУ В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

В статті розглядаються особливості формування і функціонування інфраструктури аграрного ринку, класифікація та аналіз розвитку її системних елементів в Житомирській області.

Важливою складовою і пріоритетом аграрних перетворень є курс на формування та функціонування інфраструктури аграрного ринку. Своєрідним каталізатором цього процесу став Указ Президента України “Про заходи щодо забезпечення формування та функціонування аграрного ринку” від 06.06.2000 р., який прискорив формування окремих елементів ринкової інфраструктури в усіх регіонах України. Це має особливе значення для надійного ресурсного забезпечення агропрод-мислового виробництва і стабілізації ринку сільськогосподарської продукції.

Інфраструктура аграрного ринку – це система підприємств та організацій, які забезпечують взаємозв’язки між структурними елементами сільськогосподарських товарних ринків та допомагають вільному руху товару, безперервний процес функціонування сфери виробництва і безперебійне постачання товару кінцевому споживачу. Її складові – підприємства та установи, що обслуговують обмінні процеси в АПК, а саме – товарні біржі, агроторгові доми, оптово-продовольчі ринки, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, аукціони, ярмарки, виставки, інформаційно-консультаційні центри, фінансово-кредитні установи тощо. Розбудова інфраструктури аграрного ринку повинна відбуватися за умови гармонійної взаємодії всіх її структурних елементів, забезпечення їх функціонування як системи. Усі елементи інфраструктури в сукупності забезпечують безперебійне функціонуван-

ня господарських взаємозв'язків та взаємодії суб'єктів ринкової економіки, утворюючи єдину цілісну систему (рис. 1).

Інфраструктура аграрного ринку повинна включати в себе маркетингову, фінансово-кредитну, інформаційно-консультативну та виробничу (допоміжну) інфраструктури, до яких належать окремі функціонуючі елементи. Всі ці елементи є продуктом самочинних зусиль операторів ринку, їх самоорганізації, об'єднання, а в широкому розумінні – інтеграційних процесів. Вони є генераторами ринкових цін, відіграють важливу роль в ціноутворенні та виконують функції щодо становлення цілісного і стабільного аграрного ринку.

В Житомирській області проведена відповідна робота щодо формування інфраструктури аграрного ринку та її товарного наповнення. Створена і функціонує Житомирська товарна агропромислова біржа в м. Житомирі, в районах працюють 23 агроторгові доми, 10 оптових продовольчих і 8 оптових плодоовочевих ринків, 25 обслуговуючих кооперативів, 2 кредитні спілки, було проведено 3 виставки-ярмарки, 1 аукціон живої худоби в обласному центрі та 2 в районах, відкрито понад 80 магазинів фірмової торгівлі. Для покращання умов збуту сільськогосподарської продукції, виробленої підсобними господарствами, в сільських місцевостях діє більш ніж 786 заготівельних пунктів.

Одним із основних елементів інфраструктури аграрного ринку є **товарні агропромислові біржі**. Головним змістом діяльності товарної біржі є створення найсприятливіших умов для укладання товарних угод, а головною функцією – організація постійно діючого оптового товарного ринку і надання посередницьких послуг учасникам біржових торгів. Нормальне функціонування товарної біржі можливе в умовах ринкового середовища, самостійності підприємств різних форм власності й господарювання, насичення ринку біржовими товарами, великої кількості продавців, покупців та посередників, стабільності грошової системи, розвинутої інфраструктури [1].

Рис. 1. Склад і групування елементів інфраструктури аграрного ринку

На товарній біржі, залежно від строків поставки товару, угоди поділяються на два види:

- угоди з коротким строком поставки (у міжнародній практиці такі угоди називаються “касові” або “спот”). Виконання таких угод починається із моменту їх укладання. Витрати на зберігання товару та вартість його страхування до моменту продажу відносяться на рахунок продавця, а після укладання угоди – на рахунок покупця;

- угоди з відстроченою поставкою (у міжнародній практиці такі угоди називаються “форвард”) – це взаємопередача прав і обов’язків на реальний товар з відстроченою поставкою. Така угода оформляється як договір поставки. Наприклад, на Житомирській товарній біржі укладаються форвардні угоди під майбутній урожай з передплатою у розмірі 50%.

Біржові торги дозволили започаткувати прозорі схеми реалізації сільськогосподарської продукції. Зменшились бартерні операції, зросли реалізаційні ціни. Якщо в 1999 р. середня реалізаційна ціна зерна в області становила 277 грн за тонну, то в 2000 р. вона зросла до 510 грн. Житомирська товарна агропромислова біржа функціонує з лютого місяця 2000 р. Її членами є районні агроторгові дома, 25 інших підприємств агропромислового комплексу області та Житомирський обласний комунальний інформаційно-аналітичний обслуговуючий аграрний центр “Агро-бізнесцентр”. Біржа здійснює торгівлю сільськогосподарськими продуктами, зерновими і технічними культурами та продуктами їх переробки, насінням, живими тваринами та продуктам м’ясопереробки, сільськогосподарською технікою та запчастинами, мінеральними добривами, гербіцидами та отрутохімікати, іншими сільськогосподарськими та промисловими товарами. Найбільшу питому вагу в реалізації сільськогосподарської продукції через Житомирську товарну агропромислову біржу займають зернові – 63% (рис. 2), особливо жито групи А, пшениця 3-го класу та 4-го класу. Це характеризується зерновим напрямом розвитку сільського господарства на Житомирщині. Найменшу питому вагу (2%) займають хімічні препарати, лісоматеріали, борошно, молоко тощо.

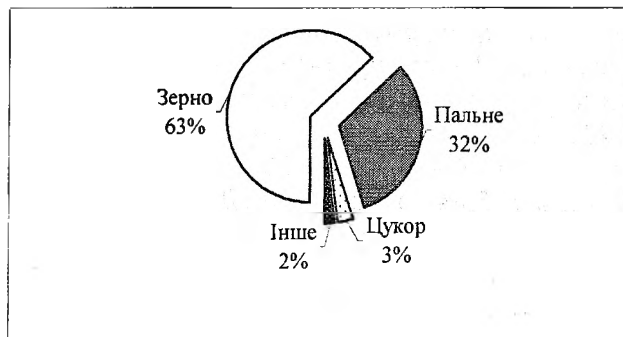

Рис. 2. Питому вагу укладених угод на Житомирській товарній агропромисловій біржі за 2000 р.

Протягом 2000 р. на біржі було проведено 65 торгів, на яких було укладено 959 контрактів на загальну суму понад 40 млн. грн, у тому числі 487 спотових контрактів на суму 17,6 млн. грн та 462 форвардних – на суму 23,1 млн. грн. Найбільше було укладено контрактів з ДАК “Хліб Україна” (459 контрактів на загальну суму 23 млн. грн) та ЗАТ “Київмлин” (149 контрактів на загальну суму 10,6 млн. грн). У цілому через біржу по Житомирській області у 2000 р. було реалізовано зерна: пшениці – 6988,5 т., жита – 7692,1 т. на загальну суму 7,4 млн. грн.

За перший квартал 2001 р. відбулося 19 торгів, на яких було укладено 23 форвардні контракти на суму понад 10 млн. грн, що складає 48% від суми контрактів, укладених в минулому році (в т. ч. числі реалізували 9,5 тис. тонн пшениці на суму 6,5 млн. грн. та 8 тис. тонн жита на суму майже 4,2 млн. грн), а також 24 спотових контракти на суму 1,1 млн. грн. Це лише 8% від суми відповідних укладених контрактів за 2000 р. За спотовими контрактами за перший квартал 2001 р. було реалізовано 215 т. мінеральних добрив, 304 т. пального, 290 т. жита, 237 т. молока та інше.

Робота біржової торгівлі спирається на інші інфраструктурні елементи – агроторгові дома (АТД). Метою створення АТД є прискорення й поглиблення аграрної реформи в Україні шляхом формування ринкового середовища, розвитку товарно-грошових відносин, найвигіднішої реалізації виробленої продукції та поліпшення матеріально-технічного постачання агропромислових товаровиробників. Основне завдання АТД – організація місцевого аграрного ринку та забезпечення його взаємодії з регіональними, міжрегіональними та національними оптовими ринками. Місцеві сільськогосподарські виробники через агроторгові дома здійснюють операції по реалізації своєї продукції та забезпеченню виробництва необхідними матеріальними ресурсами. Як правило, АТД створюються на районному рівні та можуть бути брокерськими конторами. Засновниками їх є місцеві сільськогосподарські підприємства. Орієнтир – ринкові ціни, які формуються біржовою системою за спотом та форвардом.

Більша частина АТД Житомирської області (86%) функціонує на кооперативних засадах як сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, діяльність яких найбільш повною мірою відповідає інтересам засновників, а саме сільськогосподарських товаровиробників. Їх головною функцією є надання агентських послуг товаровиробникам щодо продажу сільськогосподарської продукції та купівлі товарно-матеріальних ресурсів. Районний АТД знаходить покупця на продукцію товаровиробника і продає її за найвищими цінами, а також знаходить продавця найдешевших матеріально-технічних ресурсів для потреб товаровиробників. Укладаються агентські угоди, в т. ч. і на відкритих публічних торгах. Зазвичай торговий дім бере комісійні від 0,5 до 2% від вартості укладеної угоди. Районні АТД мають своїх брокерів на біржі. Через біржу, за договорами-дорученнями товаровиробників вони заключають спотові і форвардні контракти. Дослідження показали, що від усієї кількості реалізованої продукції через агроторгові дома за 2000 р. найбільшу питому вагу займають зернові культури (25%) та паливо-мастильні матеріали (20%), а загальний їх товарооборот склав 20 млн. грн.

Найрезультативніше проявили себе Олевський, Попільнянський та Брусилівський АТД. Наприклад, за десять місяців 2000 р. товарооборот Олевського АТД склав майже 4,5 млн. грн, де було проведено 14 аукціонних торгів, реалізовано 25 тис. т молока, 246 т зерна, 130 т хмелю, закуплено понад 400 т пального. Найбільшу питому вагу в реалізації сільськогосподарської продукції через Олевський АТД займає хміль – 53%, пальне – 24% та м'ясо – 8%. Товарооборот Попільнянського АТД за 2000 р. сягнув майже 2 млн. грн., де було реалізовано 1700,7 т зерна на суму 1248,5 тис. грн, 199,8 т пального на суму 282 тис. грн, 174 т цукру на суму 400,2 тис. грн. Заслугує на увагу також робота районного АТД “Брусилів”. Лише за перший квартал 2001 р. його товарооборот склав 1,5 млн. грн, що на 15% більше ніж за попередній рік.

Для вигідної реалізації продукції і матеріально-технічного постачання у роботі агроторгових домів можуть брати участь **сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи**. Особливо ефективним є функціонування агроторгових домів на кооперативних засадах та паралельний розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. При цьому дрібні товаровиробники матимуть змогу через свої кооперативи реалізувати продукцію за вигідними цінами через агроторгові дома, а кооперативи в свою чергу можуть стати членами (клієнтами-власниками) великих і ефективно функціонуючих торгових домів, які працюють з великими товаровиробниками. Наприклад, Олевський агроторговий дім вперше в області приступив до створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. І на сьогодні в районі налічується вже п'ять кооперативів, які реалізують сільськогосподарську продукцію та надають інші послуги населенню.

Отже, розбудова кооперативного руху є важливою складовою здійснення формування інфраструктури аграрного ринку. На початок 2001 р. в області функціонує 25 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів та близько 10 кооперативів розпочинають свою діяльність. Цьому сприяє Програма розвитку особистих підсобних господарств громадян області на 2000-2003 рр., яка розроблена Житомирською обласною радою. Цією програмою передбачається розбудова інфраструктури аграрного ринку, спрямування роботи заготівельних організацій, переробних підприємств та підприємств агросервісного обслуговування на особисті підсобні господарства. Особлива увага приділяється здійсненню організаційних заходів щодо створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів при сільських

громадах. Передбачено протягом 3 років створити 580 обслуговуючих кооперативів в усіх районах області. Відповідна організаторська робота в цьому напрямку вже проведена: головою облдержадміністрації видано розпорядження; головним управлінням сільського господарства і продовольства розроблені відповідні заходи; з обласного бюджету на розвиток кооперації виділено 1 млн. грн; здійснюється методичне забезпечення розбудови кооперативного руху.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи активно взаємодіють з іншими складовими інфраструктури аграрного ринку, створюючи його глибокоінтегрований і стабільно працюючий механізм. Вони повинні широко використовувати можливості біржової торгівлі. Цей канал реалізації продукції і постачання дає можливість здійснювати одне з найголовніших призначень обслуговуючого кооперативу – залучення сільськогосподарських товаровиробників до велико-масштабних ділових операцій. Кооперативам доцільно мати власні брокерські місця на товарних біржах, а з часом створювати власні брокерські контори при біржах і АТД.

Формування ринкової інфраструктури повинно відбуватися в єдиному контексті з вирішенням фінансово-кредитних проблем, удосконаленням банківської діяльності та створення кредитних спілок, кооперативних банків, агропромислово-фінансових груп тощо. **Кредитна спілка** – це одна із форм об'єднання учасників економічних відносин у фінансовій сфері, заснованій на кооперативних засадах, з метою використання тимчасово вільних коштів для надання взаємної фінансової допомоги. Тобто, з одного боку – це громадська організація, яка діє на неприбутковій основі і обслуговує тільки своїх членів. З іншого – це фінансова організація, яка діє на засадах комерційного розрахунку. Організаційною формою її діяльності є кооператив [4].

Для забезпечення сільськогосподарських товаровиробників кредитними ресурсами на Житомирщині створені дві кредитні спілки: “Фермери Житомирщини” та “Житомирагро-кредит” при Житомирській товарній агропромисловій біржі, які зможуть забезпечити соціальний захист своїх членів, можливість вільного доступу до кредитних ресурсів, розширення технічної бази сільськогосподарських виробників, своєчасну закупівлю пально-мастильних матеріалів, посівних матеріалів, добрив тощо. Адже в області на початок 2001 р. налічувалося 515 селянських (фермерських) господарств, що на 43% більше ніж на початку минулого року та 467 тис. особистих підсобних господарств. Саме ця категорія населення недостатньо забезпечена фінансовими та матеріально-технічними ресурсами, що сприяє розвитку сільськогосподарського виробництва.

Фінансова допомога з боку кредитних спілок відіграє виключно важливу роль у становлення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Практично розвиток кредитних спілок і обслуговуючих кооперативів є взаємодоповнюючим та ко-еволюційним. Це пояснюється єдиною природою даних кооперативних організацій, їх спільними методологічними принципами, подібною системою управління, демократичним характером тощо. Перспективними є також інтеграційні процеси між обслуговуючими кооперативами і кредитними спілками. Маючи однакові ідеологічні та методологічні засади, ці організації співпрацюватимуть у подоланні дефіциту фінансових ресурсів для розвитку обслуговуючої кооперації, що в свою чергу забезпечуватиме необхідний обіг коштів кредитних спілок як цього вимагають інтереси вкладників. Це сприятиме формуванню принципово нового джерела інвестування розвитку агропромислового виробництва.

Перспективним є створення **кооперативних банків**, власниками яких є ті, хто користується їх послугами. Вони теж засновані на кооперативній ідеї, побудовані на фундаментальних принципах кооперації, мають відповідну організаційну структуру, демократичне управління, фінансову політику тощо. Кооперативні банки як невід'ємна складова кооперативного руху забезпечують стабільну роботу сільськогосподарських кооперативів [2]. Створенню та функціонуванню кооперативних банків в Україні перешкоджають деякі недоліки передбачені законодавством. А саме: розмір мінімального статутного фонду повинен дорівнювати 1 млн. EURO; учасників кооп. б. повинно бути не менше 50 членів; підприємницький механізм розподілу коштів; учасники кооперативного банку не можуть бути об'єднанням громадян тощо. Вирішення цих проблем сприятиме стабільному кредитуванню сільськогосподарських товаровиробників.

Одним із не менш важливих елементів ринкової інфраструктури АПК, які формуються і функціонують на обласному та національному рівні є тендерні торги. З початку 2000 р. при Житомирській обласній державній адміністрації створений тендерний комітет, який відповідає за проведення тендерів (торгів) і діє система закупівель товарів, робіт і послуг у межах державного замовлення. Закупівлі здійснюються шляхом проведення конкурсних торгів, на яких проходить конкурентний відбір виконавців щодо закупівлі різного асортименту товарів для державних потреб. Застосування відкритого конкурсного відбору при здійсненні державних закупівель є доцільним, оскільки сприяє більш раціональному використанню бюджетних коштів, вибору оптимальної пропозиції, поширенню конкуренції на відповідному ринку товарів, робіт і послуг.

Досвід функціонування системи закупівель товарів, робіт та послуг для потреб бюджетних установ шляхом проведення тендерів дає змогу зробити висновок про досить високу ефективність діяльності даної системи, у першу чергу в плані створення ефективного конкурентного середовища у цій сфері, забезпечення прозорості процедур закупівель за державні кошти та досягнення оптимального і раціонального їх використання. Так, за 2000 р. було проведено 24 засідання тендерного комітету, на яких розглядалося більш ніж 500 позицій товарів, робіт та послуг. В цілому за рік економія бюджетних коштів склала майже 4 млн. грн, у тому числі по продуктах харчування – до 2 млн. грн, медикаментах та медичного обладнання – до 1,3 млн. грн, промислових товарах – більше півмільйона грн. Це є доказом ефективності та доцільності проведення закупівель товарів, робіт та послуг для державних потреб шляхом проведення тендерів.

Низовими ланками в ринковій інфраструктурі є функціонування підприємств роздрібно-торгівлі, а саме агромагазини, фірмові магазини тощо. Вони представляють інтереси сільськогосподарських товаровиробників і реалізують сільськогосподарську продукцію, яка і виробляється ними. Це забезпечує швидке постачання продуктів харчування та надання послуг населенню. Реалізація через торгову мережу за минулий рік склала 473 тис. грн, що на 38,4% більше ніж у 1999 р. У розрахунку на душу населення було продано всього товарів на 700,2 грн.

Важлива роль у функціонуванні інфраструктури аграрного ринку як системи належить інформаційно-консультаційному обслуговуванню, що полягає у створенні регіональних інформаційно-консультаційних центрів, дорадчих служб, служб цінового моніторингу, тобто органів інформаційної підтримки, науково-методичних, науково-технічних, науково-дослідних центрів аграрної науки. Вони можуть створюватися на кооперативних (асоціативних) засадах з участю вищих навчальних закладів, інформаційно-сервісних (обслуговуючих), впроваджувальних, постачальницьких організацій, спілок фермерських господарств тощо [5]. При Державному агроєкологічному університеті в м. Житомирі функціонує інформаційно-консультаційний центр, який займається наданням інформаційно-консультаційних послуг для сільськогосподарських товаровиробників. Його діяльність зосереджується на впровадженні новітніх екобезпечних технологій виробництва сільськогосподарської продукції, адаптації підприємств аграрного сектору до ринкових умов, формуванні підприємницького середовища на регіональному рівні.

Крім того, доцільно розвивати техніко-технологічне та агрохімічне обслуговування товаровиробників, переважно на кооперативних засадах, відповідну ринкову інфраструктуру – технічні центри, дилерські та прокатні пункти, машинно-технологічні формування. Регіональні технічні центри можуть виконувати функції розміщення замовлень на постачання матеріальних ресурсів, організації нових виробництв, відновлення спрацьованих деталей, координації діяльності сервісних підприємств з надання послуг, освоєння нової техніки і сучасних досягнень науково-технічного прогресу [3].

Висновок

Ринкова інфраструктура АПК Житомирщини проходить етап становлення та формування основних її елементів. Тому необхідно впроваджувати заходи щодо оптимізації її кількісних параметрів, а саме – необхідно збільшити кількість об'єктів інфраструктури: сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, мережу оптово-продовольчих ринків, а також інформаційно-консультаційного обслуговування, кредитно-фінансових організацій, які б

змогли задовольнити сільськогосподарських товаровиробників в інформаційних та кредитних ресурсах, а також сприяли реалізації агропромислової продукції Житомирської області.

Література:

1. *Дмитрук Б.П.* Організація біржової діяльності в агропромисловому комплексі: Навч. посіб. – К.: Либідь, 2001. – 342 с.
2. *Зіновчук В.В.* Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу. – 2-е вид., доп. і перероб. – К.: Логос, 2001. – С. 296.
3. *Саблук П.Т.* Нова економічна парадигма формування стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті // Економіка АПК. – 2001. – №4. – С. 13-19.
4. *Фінанси сільськогосподарських підприємств: Посіб. / За ред. М.Я. Дем'яненка.* – К.: ІАЕ, 2000. – С. 249.
5. *Формування та функціонування ринку агропромислової продукції: Практ. посіб. / За ред. П.Т.Саблука.* – К.: ІАЕ УААН, 2000. – 504 с.